

RAZMERJE MED GOVORJENIM IN ZAPISANIM NA PRIMERU KNJIŽNE ZBIRKE *GLASOVI*

Prvi del razprave predstavlja primere odličnega medsebojnega sodelovanja med slovenskim jezikoslovjem in slovensko slovstveno folkloristiko. Najvidnejše z obeh strani so dvojice: Jan Baudouin de Courtenay in Gašper Križnik, Karel Štrekelj in Števan Kühar, Fran Ramovš in Josip Šašel. Osrednji del je posvečen knjižni zbirki *Glasovi*, ki je začela izhajati leta 1988. V njej je doslej izšlo sedemindvajset knjig in iz posameznih slovenskih pokrajin je zbrano v njej natančno 8157 folklornih in spominskih pripovedi iz naših dni. Še vedno je odprto vprašanje prekodiranja, tj. prenosa žive govornice v črkopisni medij. Ob tem se je oblikovalo šest različnih modelov: 1. iskanje ustreznih strokovnih rešitev z vidika govorca/nosilca slovstvene folklore; 2. iskanje najustrežnejših rešitev z vidika govorca/sporočevalca in sprejemalca; 3. iskanje najustrežnejših rešitev z vidika sprejemalca; 4. narečna individualizacija; 5. narečno stiliziranje; 6. literarizacijske težnje. Na koncu se obravnava dotika še izrecno interdisciplinarnih študijskih tém: besedišča in vprašanja skladnje.

jezikoslovje, dialektologija, slovstvena folkloristika, slovenske folklorne pripovedi, jezikovno prekodiranje, zbirka *Glasovi*, literarizacija; Jan Baudouin de Courtenay, Karel Štrekelj, Števan Kühar, Fran Ramovš, Josip Šašel, Milko Matičetov

The first part of the paper offers examples of a perfect co-operation between Slovene linguistics and Slovene literary folkloristics. The most prominent representatives of both parties are the following pairs: Jan Baudouin de Courtenay and Gašper Križnik, Karel Štrekelj and Števan Kühar, Fran Ramovš and Josip Šašel. The main part is dedicated to the collection of books *Glasovi* (Voices), which started to appear in 1988. So far, twenty-seven books have been published from individual Slovene regions. The collection comprises 8157 folkloristic and memorial tales. The question of conversion is still open – i.e. the transfer of live speech into a writing medium. Six different models have been shaped in response to this problem: 1. searching for a suitable expert solution from the point of view of the speaker/bearer of literary folkloristics; 2. searching for a suitable solution from the point of view of the speaker/bearer and receiver; 3. searching for the most suitable solutions from the point of view of the receiver; 4. dialect individualisation; 5. dialect stylisation; 6. perseverance of the subject matter but with a strong author's touch. Finally, we deal with explicitly interdisciplinary study themes: the text and question of syntax.

linguistics, dialectology, Slovene folklore studies, Slovene folk tales, linguistic recoding, literaalisation; Jan Baudouin de Courtenay, Karel Štrekelj, Števan Kühar, Fran Ramovš, Josip Šašel, Milko Matičetov

0 Uvod

Stanislav Škrabec se je življenjsko posvetil kultiviranju izreke slovenskega knjižnega jezika in je narečja puščal ob strani (Škrabec 1913: 498). Kljub temu so

njegove misli, metaforično gledano, lahko dobrodošla iztočnica za tukajšnje poglavje, ki je namenjeno prav razmerju med govorno in grafično podobo slovstvene folklore v prozi:

Življenje je hitro in kar je živega, enkrat mora vmreti. Tudi glasovi jezika in njegovih besed morejo zginiti, le njih mrtvi spominiki se vtegnejo v pisanju delj ohraniti. (Škrabec 1913: 496.)

Moja misel, že davno izrečena in menda tudi objavljena je, da so jeziki soditi kaker razne druge navade šege in mode človeškega rodu. Kaker te, tako morejo biti tudi oni lepi, dobri, z logiko, t. j. zdravim razumom v primernem soglasju, morejo biti pa tudi zoperni, okorni, gerdi, terdi, neumni in kaj vem kaj še. In kaker so spremenljive šege in mode, tako tudi jeziki. Spreminjajo se pa ne le po unanjem uplivu, dobrem ali slabem, spreminjajo se tudi po svoji notranji moči, ki se razvija in raste, ali pa hira in vmira. Slabe navade, neumne in spotekljive mode se skušajo odpraviti s pridigami in svarili v cerkvi, napake in norosti jezika bi se imele popravljati po šolah; žal, da mnogi učitelji sami ne vejo, kaj je prav in kaj ne. (Škrabec 1911: 413.)

Izreka je živi jezik, pravopis je njegova mrtva podoba. Zato mislim, da bi morali mi najprej skerbeti za pravo izreko naše knjižne slovenščine in še le po nji vravnati pravopis tako, da bo ž njim mogoče pravo izreko s popolno natančnostjo zaznamenjati, če ne že v vsakdanjem pisanju in tisku, pa vsaj v slovarjih in slovnica ter drugih učnih knjigah, tako znanstvu kaker praktičnim potrebam namenjenih. (Škrabec 1911: 413.)

Tine Logar, eden največjih raziskovalcev slovenskih narečij ugotavlja:

Vsak jezik, in tudi slovenski, je rezultat številnih zunanjih činiteljev in silno zapletenega zgodovinskega razvoja, je funkcija celotne materialne in duhovne zgodovine družbe, ki ga uporablja za svoje sporazumevanje. (Logar 1978: 19.)

1 Zgodovinski oris

Slovensko jezikoslovje (predvsem narečjeslovje) in slovenska slovstvena folkloristika se lahko pohvalita s primeri odličnega medsebojnega sodelovanja jezikovnih strokovnjakov in delavcev na terenu. Najvidnejše dvojice z obeh strani so: (1) Jan Baudouin de Courtenay in Gašper Križnik; (2) Karel Štrekelj in Števan Kühar; (3) Fran Ramovš in Josip Šašel.

1.1 Jan Baudouin de Courtenay in Gašper Križnik

Od zbiralcev prozne folklore je že v svojem času zbujal pozornost tudi zunaj domovine Gašper Križnik, čevljar iz Motnika. Leta 1874 je izdal zbirčico osmih folklornih pripovedi v motniškem govoru (Križnik 1874), a je ostala brez odmeva, zato je odtlej objavljala le v periodiki, kot so *Novice*, *Ljubljanski zvon*, *Vrtec*, *Drobtinice*, *Koroške bukvice*, *Arkiv za narodnu povjestnicu*, *Slavjan*, *Zbornik za narodni život i običaje*. Toda le tu so dosledno spoštovali njegove zapise, drugod so

mu jih včasih do nespoznavnosti poknjžili. V času od 1870 do 1904 je zbral čez sto besedil, toda na dan se mu jih je posrečilo spraviti komaj desetino. Informatorji so bili njegovi rojaki iz Motnika, stari od 10 do 70 let, različnih stanov in poklicev, največ usnarji in čevljarji. Njegov repertoar je bogat. Skrbel je za čim večjo pristnost, posebno za ohranitev narečnosti in folklorni stil (bogastvo formul). Samo ambicioznemu čevljarju iz Motnika se je zahvaliti za ohranjeno »neizkrivljeno obliko folklornih pripovedi iz slovenskega prostora konec 19. stoletja. Ohranil jo je živo z vsemi mogočimi epizodami, ki so jih šolani zbiralci, gnani od nekih pedagoško-moralističnih načel na široko obšli, a nekaterih mogoče niti slišali niso« (Matičeto 1981: 129–134).

Iz Križnikove ohranjene korespondence z J. B. de Courtenayem je zaznati njuno tesno človeško in strokovno povezanost, saj Križnik svojemu učitelju ne taji svojih življenjskih težav, ki so povezane z njegovim terenskim delom. Ni pa mogoče iz nje razbrati konkretnih vprašanj o zapisovanju slovstvene folklore. V pismu z dne 20. 7. 1874 se mu potoži, da se njegova zbirčica [*Slovenske pripovedke iz Motnika*, Celovec, 1876] slabo prodaja in kako sta ga Gregor Krek in Matica pustila na cedilu.¹ V nedatiranem pismu J. B. de Courtenayu se zahvaljuje za knjigo² in pet gol(dinarjev): »[P]rav dobro so mi došli, ko je pri čevlari(ji) pičel zaslužek.«³ Izredno pomembno je Križnikovo *Poročilo o naberanu narodnih reči*, saj nam zelo nazorno predstavi njegov položaj kakor v gluhi lozi. V prav tako nedatiranem pismu ruskemu učenjaku odkritosrčno poroča, kako je zaradi slabega poslovanja banke Slovenija prišel ob zaslužek in prihranke za osem let nazaj; zato namerava odpreti trgovino, da bi se osamosvojil. Zakaj? Oče ga strašno težko gleda, kadar piše in ga zmerja, da doma ne potrebuje notarja. Zato poleti piše kje zunaj, pozimi pa ponoči ali pa bolj zgodaj vstane.

Bog vari, da bi vedeli, da sem pripovedovalce koperal [posnemal, zapisoval njihovo pripovedovanje, op. M. S.] in tudi nič ne vedo, da sem po tej poti kaj dobil. Zato bi pa rad štacuno napravil, in bi sobo nalašč za to našel, potlej bi lahko svoje reči po svojim tiral [...] V šolo nisem hodil, sem le samouk, časopisi in knjige so me razvedrile [učile, razsvetljevale, op. M. S.].⁴

V tem in še v enem pismu mu pripoveduje, kaj vse ima v delu, da bi dokazal svojo delavoljnost, vendar pa od tega ne more živeti in ga naravnost prosi za denarno podporo.⁵ Drugič z veseljem odgovarja J. B. de Courtenayu, da je »prav spešno [...] deloval na polju narodnega slovstva«:

¹ Arhiv PFARAN, Fond 102, No opisi 2, Ed. hr. 163, pismo 1.

² Dvakrat omenja celo njen naslov: *Rezijanski katehizem* in *Opyt fonetiki rezijanskih govorov* (prim. pismi z dne 23. julija (brez letnice) in 20. septembra 1876). Za knjigo sam prosi avtorja, kar kaže na njegov trud, širiti lastno obzorje z branjem.

³ Arhiv PFARAN, Fond 102, No opisi 2, Ed. hr. 44/165.

⁴ Arhiv PFARAN, prav tam, pismo 2, brez datuma.

⁵ Arhiv PFARAN, prav tam, pismo 3, 9. avgusta (brez letnice). – Kopija v ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.

Imam nabraniga čez 60 pisanih pól na porvo [prvo] roko zapisanih, veči del pravlic, pa tudi precej me stanejo (čez 20 goldinarjev). Vsled pozivov po časnikih in lastnem prizadevanju sem poizvedel za mnogo izvrstnih pripovedovalcev po Slovenskem, kateri vedo za celo knigo dolge pravlice. Pa denarja mi manka, da ne morem [se k njim] napotiti in jih primerno nagraditi za pripovedovanje. Ko bi imel le okoli 30 goldinarjov na razpolaganje, dobim jih več ko za 100 pol.⁶

Ruskemu mentorju se znova priporoča za denarno pomoč, mu sporoča, kaj vse mu je bil poslal »mesca maja lanskega leta« [!] in mu obljublja novo gradivo.⁷ Kljub temu da še prve knjižice ni spravil v promet, misli na izdajo nove knjige na svojo roko, namiguje pa tudi slavnemu jezikoslovcu, ali bi mu pomagal pridobivati občinstvo za njegove zapise:

Upam, da bote še imeli čas od mene nabrano tvarino urediti. Kaj pa, ko bi se posudilo [povabilo] ondotno občinstvo, bi se nadjal, de jih bo radovedno čitalo. Narodnega blaga imam mnogo za zapisovati, kar me prav veseli, menim pa zbrati nekaj lepših narodnih rečij in sam v knjigi 4 pól [nečitljivo] na svetlo dati.⁸

Zasluge Gašperja Križnika za slovstveno folkloristiko, jezikoslovje in etnologijo sploh še niso ovrednotene, saj njegova zapuščina še čaka na znanstveno-kritično izdajo.

1.2 Karel Štrekelj in Števan Kühar

Karel Štrekelj se je vprašanja o razmerju med slovstveno folkloro in dialektologijo tako v metodološkem kot metodičnem pogledu skrbno lotil: izdaja vseh vrst slovstvene folklore mora biti po njegovem »kritična«, to je »taka, kakršno zahteva metodika filologične vede, in temu načelu noben trezno misleč človek, ki ve, kaj je narodno blago in se zbira, ne bo ugovarjal« (Štrekelj 1887: 628–630). Vendar pri tem ni tog, saj se zaveda, da se pri starejših zapisih in prepisih tega načela ne bo dalo strogo upoštevati, ker so ga zbiralci »zanemarjali in ga ni več mogoče povsod preverjati« (Štrekelj 1887: 628–630). Zahtevo, naj bo vsak zapis čim bolj natančen in vesten, podpre še z navodili za zapisovanje v narečju, in to glede na besedišče, oblikoslovje in glasoslovje in prejkone tudi skladnjo, čeprav ni omenjena naravnost, ampak le opisno:

Zapisovalec naj napiše vse to in samo to, kar se mu pripoveduje ali poje, naj ničesar ne prenareja, prideva in izpušča, gleda naj dalje, da se kolikor mogoče poslužuje tudi tistih besed in oblik, v katerih se mu kaj pripoveduje, narečju posebne glasove naj zaznamuje s posebnimi znamenji. Pazi naj na naglas in zaznamuje naj vsak zlog, kateri je naglašen, ako ni vaje naglas podrobneje razločevati [...] Vsak proizvod narodnega slovstva smemo imeti v resnici za narodnega le tedaj, ako ga hranimo v tisti obliki, v kateri smo ga zajeli iz bistrega potoka narodnega življenja [...] Spremenjena oblika le malo prenarejena vsebina, nam brani proizvod do dobrega spoznati in oceniti. (Štrekelj 1887: 628–630.)

⁶ Arhiv PFARAN, prav tam, pismo – V Motniku, 23. julija (brez letnice). – Kopija v ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.

⁷ Arhiv PFARAN, prav tam, pismo z dne 23. julija (brez letnice).

⁸ Arhiv PFARAN, prav tam, pismo – V Motniku, 20. septembra 1876.

Štrekelj ni samo načelno postavljajl zahtev za zapisovanje slovstvene folklore, ampak jih je tudi praktično uresničil v navodilih, ki pa niso dosegla svojega namena, saj so prihajala večinoma v roke jezikovno neukih ljudi (Murko 1929: 28–29), pač pa je njegov spis o slovenskih glasovih dobro služil strokovnjakom. Še petdeset let po smrti dobivajo njegova izhodišča za zapisovanje visoko oceno: »Prav realistična usmeritev dela, ki si zastavlja izvedljive cilje, kot jih dopušča gradivo, pomeni neprecenljivo dragocenost Štrekljeve znanstvene metode. To so spoznali že Štrekljevi sodobniki in izpričali mnogi vidni znanstveniki iz raznih evropskih dežel kmalu po objavi prvih snopičev [Slovenskih narodnih pesmi]« (Hrovatin 1962: 11).

Štrekelj je pomagal vsaj trem poznejšim pomembnim slovenskim kulturnim delavcem s konkretnimi nasveti, kako naj se lotijo zapisovanja.⁹ Anton Breznik svojemu mentorju piše: »Začel sem nabirati tudi narodne uganjke, vraže, pripovedke ... Prosim, gospod doktor, svetujte mi, kako naj jih zapisujem. Naj jih li zapišem fonetično ali v pisni slovenščini (seveda ne izpremenivši nobene besede)?« (Šolar 1967: 14.) Naslednje leto mu pošilja na ogled uganke, ali jih prav zbira, za pesmi pa mu pred tem zagotavlja: »Vam rečem, da ne spremenim pičice [...]« (Šolar 1967: 18.)

Po kakovosti zapisovanja slovstvene folklore Vilko Novak z Antonom Breznikom primerja Števana Kūharja iz Prekmurja. Le-tega je k zapisovanju prozne folklore spodbudil prav Karel Štrekelj, ker da se iz proznih zapisov dá bolj prepričljivo ugotavljati jezikovne posebnosti kakor iz pesmi, ki so prinešene večinoma od drugod. V razvoju od amaterskega do profesionalnega zapisovalca je zaslužni graški profesor skrbno bedel nad njim, toda ko je Štrekelj leta 1912 umrl, je zagnani prekmurski zbiralec izgubil svojega dobrega svetovalca. Sprva ni zapisoval skladenjsko in slogovno dobessedno tako, kot so mu pripovedovali, ampak je – kot se to dogaja še dandanes – pripovedi sam oblikoval. Naslednje njegove tovrstne objave v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* so že bliže narečni izgovorjavi in fonetičnemu zapisu. Avgust Pavel¹⁰ je imel pripombe le na zapisovanje vokalov, kot hujšo pomanjkljivost pa je štel, da je Kūhar samostojno prikrojeval od ljudi slišana

⁹ Organist Franc Kramar je prvi, ki si je dopisoval s Štrekljem zastran podrobnosti in pripravljenosti za poduk: »Vrinilo se mi je gotovo še kaj družih napak, kterih pa v naglici ne zapazim. – Sicer ste Vi visoko študirali jezikoslovje, toda jaz dvomim, da bi kterikrat poslušali pravega Ižanca govoriti, da bi spoznali in si zapomnili njegove 'zatezljaje', ker to je narečje, ki ni pravo dolensko, ampak nekako samo zase, ker Ig stoji nekako na meji na vse tri strani: na Dolensko, Notranjsko in tudi Gorenjsko (oddaljen je dve uri hoje od Ljubljane). Ker ne gre toliko za pesmi kolikor za narečje, zatorej bi bilo zelo neokusno in nepravilno, ako bi se napak tiskalo. Zato bi pa prosil, da bi blagovolili popraviti ali sami ali bi pa mogoče stvari kaj koristilo, da bi mi Vi omenjene ižanske pesmice nazaj poslali, da bi jih natančno pregledal in omenjene napake popravil. Ker to je resnica, da mi bo veliko pripomoglo k pravilnosti zapisovanja tega narečja, ker sem sam Ižanec in seveda več v njegovem govorjenju, toda ne še pred meseci v zapisovanju.« (Matičeto 1962: 232–233.)

¹⁰ Objavil je štiri pravljice v fonetičnem zapisu v svoji *Zbirki prekmurskih besedil*, kar naj bi pomenilo začetek načrtnega zbiranja in objavljanja le-teh, a je ostalo pri tem. Vilko Novak jih ima za objavami B. de Courtenaya za »prva zanesljiva fonetično zapisana« pripovedna folklorna besedila v slovenščini. (Novak 1977: 172.)

besedila, torej, da ne pripoveduje ljudstvo, ampak on v njegovem imenu. Zato je še zmeraj čutiti nekaj izgube ljudskega sloga in načina neposrednega pripovedovanja (Stanonik 1989: 61–63, Novak 1977: 172).

1.3 Fran Ramovš in Josip Šašel

Za slovensko folkloristično tekstologijo¹¹ je vsekakor pomembno pričevanje Josipa Šašla, kako so nastajali zapisi za omenjeno »narodno blago« (Šašel 1959; Šašel, Ramovš 1936–1937). Prvič zaradi motivacije, kaj ga je privedlo k njegovemu dokumentiranju. Ni šlo namreč le za zabijanje prostega časa, ko se je med prvo svetovno vojno kot vojak rekonvalescent vrnil domov, ampak za veliko globlje reči:

V raznarodovalnem procesu koroških Slovencev so namreč nemški nacionalci prav glasno začeli »znanstveno« dokazovati, da to niso več pravi Slovenci, njih govor je tako prepojen z nemškimi besedami, da spada že k nemškim, ne pa k slovenskim narečjem. Opazoval sem, da je ta propaganda dejansko vplivala na nezavedne in sovražno razpoložene rojake; začeli so prav prisiljeno vpletati v vsakdanji govor čim več nemških besed, katerim so seveda morali pritirati slovenske pripone in končnice. To je postalo kolikor toliko mogoče zaradi tega, ker so pod vplivom šole in uradnega občevanja postali vsi prebivalci dvojezični in so razumeli govorno nemščino brez slovenskih končnic. Da nudim jezikoslovcem stvarno možnost presoditi, koliko je propaganda z vindišarskim jezikom upravičena, sem se vestno potrudil podati vsakdanji govor Rožanov v pisni podobi. To je slika rožanščine, kakor se je govorila v času zapisovanja, to je med obema svetovnima vojnama ne samo v Slovenjem Plajbergu, temveč z lokalno barvo vokalov in naglaševanjem tudi ob Dravi, na Gurah, ob Jezeru in na Celovškem polju. Kolikor so nemške izposojenke v tem govoru običajne, sem jih ohranil tudi v primerih, kjer bi jih mogel nadomestiti s slovenjimi (tudi običajnimi) izrazi. (Šašel 1959: 212–222.)

Da je vsebina hkrati oblika oziroma oblika hkrati vsebina/sporočilo tudi v slovstveni folklori kot posebni veji besedne umetnosti, naravnost šolsko dokazuje postopnost, kako je Josip Šašel prihajal do spoznanja o nujnosti zapisovanja v narečju, torej v govoru, v kakršnem se pripoveduje. Sprva je zapisoval v knjižni slovenščini. A že tedaj je včasih prišel v zadrego, kako podati čim bolj zvesto izrazito narečno besedje in fraze. Začel jih je zapisovati posebej ali marsikaj napisal naravnost v narečju. Tudi že knjižno zapisano besedilo je pretil v narečno dikcijo in jo skušal preverjati pri domačih. Pri tem je opazil, da je njihova dikcija, ritmika njihovega pripovedovanja še zmeraj drugačna od njegovega zapisa. Odločil se je zapisovati naravnost iz ust pripovedovalcev. Nadaljeval je z opisovanjem vsakdanjega življenja in dela »po besedah in narekovanju« svojih bližnjih. Sam Šašel priznava, da mu je zapisovanje v narečju delalo preglavice in po stikih z jezikoslovcem Franom Ramovšem je še bolj dojel pomanjkljivosti svojega narečnega zapisovanja. Podrobneje navaja fonemske razločke v glasovnem sistemu knjižne

¹¹ M. Matičetov (1984: 197) piše o *folklorni* tekstologiji, vendar je precizneje govoriti *folkloristična*, saj je to del stroke in ne del pojava, ki ga stroka obravnava, torej folklore.

slovenščine in rožanskega narečja in iz njune objavljene korespondence je videti, kako je potekalo njuno sodelovanje in šola zapisovanja (Šašel 1959: 212–222.)

2 Razmerje med govorjenim in zapisanim na primeru knjižne zbirke *Glasovi*

In kako poteka današnje sodelovanje med slovstveno folkloristiko in lingvistiko pri zapisovanju folklornih narečnih besedil? *Glasovi*, zbirka slovenskih folklornih pripovedi je začela izhajati leta 1988. V njej je doslej izšlo sedemindvajset knjig in iz posameznih slovenskih pokrajin je zbranih v njej natančno 8157 folklornih in spominskih pripovedi iz naših dni. Za objavo v zbirki *Glasovi* pridejo v poštev le tiste pravljice, bajke, povedke, šale, anekdote, ki jih je mogoče najti na terenu še danes ali njihovi viri niso starejši od petdeset let. Da bi bili njihovi zapisi tudi oblikovno čim bolj pristni, sta besedišče in skladnja čim bolj zvesta živemu govoru, glasoslovno pa so besedila primerno prirejena današnjemu knjižnemu jeziku, da zmore ob njih uživati vsak slovenski bralec.

Še vedno je odprto vprašanje prekodiranja, tj. prenosa žive govornice v pisni medij, česar posledica je največkrat opuščanje narečnega in približevanje knjižnemu jeziku. To je za slovenski etnični prostor še posebej pereče, saj je znano, da le redko kateri jezik premore tako pisanost narečij in govorov kot ravno slovenski (Stanonik 1990: 45). Zaradi njihovega bogastva, v vsaki knjigi znova drugačne socialne strukture govorcev in različne izobrazbe zapisovalcev ter njihovega strokovnega profila ni mogoče misliti na enoten sistem pravil, ki bi bila obvezna za celotno zbirko *Glasovi*. Nasprotno! Dana jim je možnost za različne obravnave tega vprašanja, da bo kdaj res mogoče priti do boljše, celo najboljše rešitve. Po navedbah iz (tudi tuje) strokovne literature sodeč, je iluzorno pričakovati, da bi bili zapisi slovstvene folklore hkrati enakovredno gradivo za dialektološko glasoslovje. Seveda tudi zapisi v knjižnem jeziku niso idealna rešitev, prej izhod v sili. Zato bo slovstvena folkloristika morala še naprej krmariti med Scilo in Karibdo obeh omenjenih skrajnosti, zaupajoč v svojo identiteto, vendar pa stalno na preži, kako se izogniti čerem v zvezi z zapisovanjem in z zavestjo, da idealne rešitve preprosto ni. Vsaka nova zbirka folklornih pripovedi prinese nova vprašanja in skuša nanje ustrezno odgovoriti, morda za koga ne zmeraj najbolj posrečeno. Trenutno je najpomembnejše, da so sproti razloženi motivi odločitev in postopki za tolikšno približanje knjižnemu jeziku, da branje kljub narečni obarvanosti ne postane napor tistim, ki so danemu narečju odmaknjeni (Stanonik 1992: 256–257).

Zbirka *Glasovi* [...] odpira nove, rekel bi narodoslovne, ne samo folklorizirajoče razsežnosti ljudske ustvarjalnosti, in sicer predvsem na stopnji predizročilnosti oz. ožje kolektivizacije – obenem pa bogati in širi tudi narodno jezikovno kulturo, ko dviga naše pepelke – narečja na višjo, pisno ravnino zavesti. Seveda pa se ob prenašanju govorne jezikovne resničnosti v pisno obliko pojavljajo težave, podobne Trubarjevim: kako sistemsko urejeno, vendar ne znanstveno, zapisovati besedilne dogodke? (Müller 1994: 156.)

To je eno največjih priznanj, ki ga je dobila predstavljena zbirka še na začetku svoje poti. Hkrati pa je bil z jezikoslovne strani zapaženo prizadevanje, ki se pojavlja ob vsaki knjigi znova: kako čim ustrezneje prekodirati govorno besedilo v grafični sistem. Dialektologinja Vera Smole najboljše ve, da »povzroča največje težave pri zapisovanju glasovna podoba narečja v razmerju do knjižnega jezika, kajti ne le, da je ta najbolj raznolika, je tudi najtežje naučljiva, saj zahteva veliko pojasnilek« (Smole 1994: 150).

2.1 Iskanje ustreznih strokovnih rešitev z vidika govorca/nosilca slovstvene folklorne

2.1.1 Ledino na to področje je pogumno zaorala Marija Cvetek (*Glasovi* 5). Avtorica se je v svoji spremni besedi zaradi lažjega razumevanja bohinjskih govorov osredotočila na opis najnujnejših posebnosti bohinjskih govorov in temu ustrezno je bilo v njena besedila prvič vpeljana znamenje za polglasnik (Cvetek 1993: 10–11).

Na naslednjo, z narečjeslovnega vidika bolj ali manj neoporečno knjigo je bilo treba dolgo čakati. Tako dolgo, da je vmes Vera Smole na podlagi dodatnih znakov že pripravila napotke, kako najbolj ustrezno uresničiti cilj za tak narečni zapis, ki bi nobenega bralca ne odbijal, hkrati pa bi še zadostil strokovnim merilom in »bi bil čim pristopnejši za bralca in zapisovalca, ter čim povednejši za strokovnjaka, naj bo etnolog ali jezikoslovec« (Smole 1994: 143). V prispevku podaja okviren predlog za zapisovanje slovenskih narečnih glasov z razmeroma preprostim sistemom znakov, ki naj bi jih obvladali (tudi nestrokovni) zapisovalci in ne bi motili širšega kroga bralcev, strokovnjakom pa bi veliko povedali (Smole 1994: 153–154).

2.1.2 Prva se je nanjo oprla Lidija Kleindienst (*Glasovi* 11). Najprej je povzela z vidika slovstvene folkloristike bistvene ugotovitve o razmerju jezik – slovstvena folklor:¹²

[S]tikanje jezika in slovstvene folklorne ni le statično dejstvo, ampak proces, v katerem nastaja folklorni žanr. Njegovo rojstvo v danem kontekstu s pomočjo tekstore privede do folklorne dogodka. Tako kot se rodi literatura v knjižnem jeziku, se iz narečja kot ene od vrst govornega jezika rojeva slovstvena folklor. (Kleindienst 1995: 18–19.)

Glede na tukajšnjo problematiko je pomembno poudariti stališče Maje Boškovič Stulli, da pri zapisovanju besedila iz folklorne dogodka ne gre toliko za lokalno barvo govora, ki zadnji čas podlega velikim spremembam, ampak za jezik tistega, čigar zgodbo poslušamo. Primeri se, da dober pripovedovalec v svoj krajevni govor vpleta oblike iz knjižnega jezika. Če bi zapisovalec skušal vrniti njegovemu govoru »lokalno barvo«, bi bil to ponaredek. Ob zapisovanju idrijskih smešnic in anekdot se je skušala čim bolj držati tega stališča in jih zapisala tako, kot so jih posamezni pripovedovalci posredovali (Kleindienst 1995: 18–19).

¹² O zapletenem vprašanju odnosa jezik – slovstvena folklor gl. Stanonik 1991.

2.1.3 Kot zavzeta slavistka na začetku svoje znanstvene poti se je Andreja Žele (*Glasovi* 12) zelo trudila tudi za dognan zapis narečnih pripovedi, kar je nevsakdanja prednost te knjige (Stanonik 1996b: 5). Ob njeni pripravi se je usmerjala v jezikoslovje, toda njeni pogledi so bili dovolj prožni tudi za folkloristična izhodišča. Poudarja, da je najtežje »najti 'pravo mero' v smislu dostopnosti zapisov vsakomur in obenem ohraniti posebnosti govorice« (REF.). Po njenem naj bodo pri zapisu narečnih pripovedi enakovredno upoštevane vse jezikovne ravnine, od glasoslovja do skladnje.

Navsezadnje znakovno poenostavljen zapis narečne pripovedi – seveda mora biti tudi ustrezno strokovno pokomentiran – označuje tisto pozitivno poljudnost, ki je namerna in želi upoštevati predvsem bralca – tj. mu čim preprostejše skupaj z zgodbo približati še govorico, v kateri je bila zgodba pripovedovana. S takimi zapisi so seveda zavestno kršena načela knjižnega jezika; za ceno večje dostopnosti in razumevanja vsem bralcem pa so zelo poenostavljena dialektološka pravila. (Žele 1996: 10–11.)

2.1.4 Martina Piko ob dvotirni objavi folklornih pripovedi v svoji knjigi (*Glasovi* 14) doživlja narečja kot »most, ki širšemu slovenskemu kulturnemu svetu razkrivajo najintimnejše koticke koroške biti, hkrati pa so most, prek katerega koroški Slovenci stopamo v širši slovenski svet. Ob prebiranju pravljic in povedk v koroških narečjih, ki jih prevodi pomagajo razvozlati v knjižni jezik, naj bralec začuti predvsem barvo koroških narečij – ziljskih, rožanskih, obirskih in podjunskih govorov« (Piko 1997: 11). Kakor vse avtorje tudi Martino Piko uvršča v to skupino njena glasoslovna zanesljivost,¹³ ki zna stroki in bralcu v prid ločiti bistveno od obrobne:

Zaradi obilice narečnih barvnih odtenkov v besedilih niso označene najfinejše nianse (jakostni in tonemski naglas), da bi bila slika čim bolj jasna. Tudi fonetične transkripcije so v ta namen močno poenostavljene. V glavnem so besedila zapisana z znaki, ki jih uporabljamo v knjižni pisavi, izjema sta polglasnik æ in grlni zapornik (»rožanski k«), ki smo ga v narečnih besedilih označili z znakom (k), namesto fonetičnega znaka q. (Piko 1997: 11.)

2.1.5 Marija Krejan (*Glasovi* 19), s pretanjenim posluhom za govorjeno besedo, in dialektologinja Vera Smole sta porabili veliko truda in časa za zadovoljiv zapis posnetih pripovedi s krškega gričevja. Večina narečnih glasov je zapisana s črkami knjižnega jezika, dodan je le znak za polglasnik (æ) v primerih, ko je naglašen in se v knjižnem jeziku ne govori (je pæršla 'je prišla', vendar vrt). Njegove posebnosti podaja Smoletova po kontrastivni metodi (Smole 1999: 229–232).

2.1.6 Bojana Verdinek (*Glasovi* 26) je od dosedanjih avtoric prva, ki se je terenskega dela po Mežiški, Mislinjski in Šaleški dolini lotila s strokovnim zaledjem tako s folkloristične kot dialektološke strani, zato ni naključje, da tudi njeno delo odlikuje jezikovno dognan zapis gradiva (Stanonik 2002: 5).¹⁴ Pomemben je

¹³ Njena študijska povezava slavistike in etnologije je odlična podlaga za preučevanje slovstvene folklore.

njen namig, kako lahko pozoren bralec sam razpozna iz sobesedila, kdaj je pripoved dopolnjena z gibi, npr. *Sta pa vidva samo štejko roke*. Prepozna ali predvideva lahko tudi gibanje v prostoru in glasovno barvanje besed. Spmembo v intonaciji besede nakazuje poseben zapis besede, npr. *jo je po luuufi nosivo ...* Emocionalne poudarke je zaznamovala z dvojnimi in trojnimi klicaji, npr. *Keee pa!!!* Premori so označeni s tremi pikami. Odkrila je številne lastnosti govornega jezika.¹⁵ Toda avtorica se zaveda, da je papir prestregel le del folklornega dogodka:

Ne glede na trud, je jasno, da popolnosti v zapisu ni – ta je le v folklornem dogodku samem. Česar nisem znala ujeti v zapis, ostaja le doživetje med mano in sogovorniki; enkratno in neponovljivo. (Verdinek 2002: 19.)

2.1.7 Izkazalo se je (*Glasovi* 27), da vsaj v Brkinih tehnični pripomočki pri zapisovanju niso zaželeni.¹⁶ V prizadevanju za čim ustrežnejši zapis njihovih govorov sta avtorici nekatere znake za njihove značilne glasove izbrali sami.

Poseben znak sva uvedli za visoki sprednje-srednji samoglasnik u, in sicer ü. Ta znak sva si sposodili iz nemške pisave, saj tamkajšnji simbol ü zaznamuje podoben glas, ljudje pa ga ravno zaradi nemščine bolje poznajo. Reducirani samoglasnik e-jevske barve (izgovor med e in i) sva zapisovali z dvema znamenjema, saj se pojavlja na mestih, kjer se v knjižnem jeziku izgovarja e ali i. Glede na to, s katerim od teh glasov bi ga lahko v knjižnem jeziku enačili, sva ga zapisovali kot ë in ï. Polglasnik sva zapisovali kot a. S posebnimi simboli sva zaznamovali tudi soglasnike, za zadnje-nebni l sva uporabili znak l, za mehki k in č pa ć, mehčani h je zapisan z znakom x. Znak g ne označuje zaporniškega glasu kakor v zapisu knjižnega jezika, temveč zaznamuje priporniški g. Dvoustnični drsnik v sva zapisovali na dva načina; za samoglasnikom (vovk) in na koncu deležnikov (pærpjelov) kot v, v dvoglasniku uoo pa kot u(puoli). Vsem bralcem, ki brkinskih govorov ne poznajo, bi priporočili najprej glasno branje, da se privadijo melodiki južnonotranjskega narečja. Čeprav bo na začetku mogoče treba nekaj truda, jih bo seznanitev s tem narečjem gotovo obogatila. (Kerševan, Krebelj 2003: 13–14.)

Veliko avtorjev opozarja na generacijske narečne razlike. Toda Nada Kerševan (*Glasovi* 27) gre še korak naprej. Celó za na videz odmaknjene Brkine trdi, da

¹⁴ Za to minuciozno opravilo se je ob pomoči prof. dr. Zinke Zorko praktično izurila v okviru diplomske naloge.

¹⁵ »Besedila so zapisana z znaki, ki jih uporabljamo v knjižni pisavi, ker pa gre za zapis govornih besedil, pri katerih je upoštevan govor posameznih govorcev, je znanim črkam dodan znak za æ – polglasnik in sicer za zapis glasu, ki je nastal kot posledica redukcije glasov, in za zapis koroških dvoglasnikov iæ in uæ. V koroških govorih je zlogotvorni r zapisan kot v knjižnem jeziku: smrt, vrt, krt; izgovarja se s polglasnikom pred seboj; v štajerskih je na tem mestu pogosto ar: umar, darve, podar, smareka. Zlogotvorna l in n (rezultat moderne vokalne redukcije) sta zapisana brez polglasnika: učitl, edn. Narečni govori v zbranih pripovedih poznajo le jakostni naglas. Kadar je le-ta drugačen kot v knjižnem jeziku, sem ga skušala zapisasti z naglasnimi znamenji: ostrivcem, krativcem in strešico.« (Verdinek 2002: 18.)

¹⁶ N. Kerševan o tem piše takole: »Pri zapisovanju pripovedi mi je bil nekaj časa v pomoč diktafon, kar pa se ni izkazalo najbolje, saj so imeli pripovedovalci do njega poseben odpor, ki je bil škodljiv za pristnost pripovedi in še posebej jezika. Zapise sem delala neposredno na kraju samem, kjer sem dobila tudi dodatne informacije glede govornih posebnosti kraja. S tem da sva delo dokončali dve avtorici, je raven strokovnosti zapisa zrasla, saj druga drugo dopolnjujeva.« (Kerševan, Krebelj 2003: 11.)

»čistega narečja skoraj ni več« (Kerševan, Krebelj 2003: 10–11). To povezuje s splošnim spreminjanjem življenjskega stila tudi v tem področju.

2.1.8 Marjan Zupan (*Glasovi* 20) odkrito pripoveduje, kako ga je delo za omenjeno zbirko vrglo iz tira.

Zapisoval sem ga v knjižnem jeziku, vsaki zgodbi sem dodal nekak uvod oziroma naplet na zgodbo. V jedru sem mogoče stavek ali posamezne besede zapisal v narečju, zgodbo pa sem skoraj vedno končal z nekim naukoma ali podukom [...] Izvedel sem, da naj bi bilo glede na koncept zbirke vse zapisano v narečju in v natanko takšnem zaporedju, kot je bilo povedano. Torej brez dodajanja, odvzemanja ali olepševanja. Natanko tako, kot je bilo izrečeno. Na srečo sem imel oziroma še imam večino pripovedi na magnetofonskih trakovih, tako da sem se lahko lotil dela znova, tako rekoč od začetka. Tokrat sem povedano zapisoval dobessedno. (Zupan 1999: 14.)

Zbrana besedila je jezikoslovno analizirala dialektologinja Jožica Škofic: za gorenjske je »značilen monoftongični samoglasniški sistem, tonemsko naglaševanje na dolgih zlogih ter velika redukcija nenaglašanih in kratko naglašanih samoglasnikov« (Škofic 1999: 178); seveda se med seboj razlikujejo po številnih podrobnostih.

2.2 Iskanje najustreznejših rešitev z vidika govorca/sporočevalca in sprejemalca

2.2.1 Načelno najidealnejša rešitev za posredovanje slovenske slovstvene folklore, da bi je ne prikrajšali za njeno izvorno oblačilo, a hkrati vendarle omogočili njihovo uživanje brez vidnejše zadrege, bi bila tako imenovana »dvotirna« izdaja (Stanonik 1995: 6). To pomeni, da so objavljene pripovedi hkrati v narečju in v knjižnem jeziku in bralec lahko sam izbira med obema zvrstnima različicama. Zaradi zahtevnosti narečij so pri zbirki *Glasovi* na tak način objavljene tri knjige: iz Prekmurja, Porabja in zamejske Koroške (*Glasovi* 9, 13, 14).¹⁷ Vendar tega modela ni mogoče posplošiti, saj podvojena objava ene in iste pripovedi prikrajša možnost za objavo polovici drugim pripovedim. Poslovni vidik je pač tudi eden tehtnih meril pri oblikovanju zbirke.

Odločitev za t. i. dvotirno objavo je bila edino smiselna za zbirko, zapisano v slovenskem porabskem govoru, »izvirnem jeziku Slovencev, kot se je pač doslej še ohranil na Madžarskem« (Krajczar 1996: 7). Za objavo je zbrane folklorne pripovedi Karel Krajczar pripravil v slovenski latinici v števanovskem govoru. Zapis

¹⁷ O slednji M. Stanonik (1996b: 5) piše: »Mlada slavistka in etnologinja, ki je končala študij na dunajski univerzi, je prevzela nase težaško delo transkribiranja gradiva, ki so ga nekaj desetletij zbirali za slovenski program celovškega radia Helmut Hartmann, Janko Messner, Valentin Polanšek, Pavle Zablantnik in drugi. Krščanska kulturna zveza v Celovcu je pred leti prejela to gradivo s pravico do uporabe v znanstvene namene. Dolgo je trajalo, da se je našel človek, ki je zdržal pri zahtevnem delu prenašanja zvočno posnete besede na papir; in veliko znanja in potrpežljivosti je bilo treba, da je transkripcija dosegla strokovno raven, ki ji tudi dialektologija ne bi mogla veliko oporekati. Prav ustreči ji pač ni mogoče, kajti folkloristični zapisi gradiva imajo druge cilje.«

zapletenega porabskega vokalizma je kar se da poenostavil. Zinka Zorko, specialistka za porabsko narečje, odkriva v Krajczarjevih besedilih »ohranjenih veliko starin, in to v sklanjatvah, spregatvi in stopnjevanju«, »pravo bogastvo vseh skladijskih vzorcev«: »brezvezja, številna priredja, stavki z okrnjeno zgradbo, izpusti vseh vrst; ponavljanja z istimi ali drugačnimi besednimi zvezami; narečni besedni red naslonskega niza; glagol, zlasti pomožnik biti, se umika na zadnje mesto v stavku. Zelo pogosti so dvogovori, v katerih se kaže velika neposrednost v prvoosebni oblikah« (Zorko 1996: 285–287).

2.2.2 Kadar je v knjigo (*Glasovi* 8, 15, 25) uvrščeno gradivo vseh treh socialnih zvrsti: v knjižnem jeziku,¹⁸ v pogovornem¹⁹ in v narečjih, se je uveljavilo med njimi grafično razlikovanje, po pravilu: knjižni zapis je tiskan standardno, v pokončnem tisku, pogovorna različica poševno in narečja z velikimi tiskanimi črkami.²⁰

2.2.3 Tretja, strokovno še vedno dokaj ugodna rešitev je, da avtor med prirejeno gradivo uvrsti dobro zastopstvo skrbno narečno zapisanih pripovedi in podá vir, kje se je o njih podrobneje poučiti. Tako se je odločil Janez Dolenc pri zbirki povedk iz loškega pogoja (*Glasovi* 22):

Za objavo sem tako urejene povedke zaradi boljše komunikacije v slovenskem prostoru prenesel v poljanski pogovorni jezik, ki je blizu knjižnemu, a ohranja stilne značilnosti in lokalizme poljanskega narečja. Le-ti so pojasnjeni v dodanem slovarju. Le trideset izbranih povedk je objavljenih v narečni podobi, a v poenostavljenem zapisu brez posebnih fonetičnih znakov in akcentov. Pač pa vse to lahko razberemo iz priložene zgoščenke. (Dolenc 2000: 9.)

2.2.4 Folklorne pripovedi z obeh strani Drave, med Ojstrico in Svetim Duhom na Ostrem Vrhu in deloma s severnega Pohorja (*Glasovi* 17) so zapisane na tri načine: v knjižnem jeziku, v nadnarečnem pogovornem jeziku z narečnimi oblikoslovnimi in leksikalnimi oblikami in v narečju, kolikor je to mogoče zapisati s knjižnimi črkami (Glasečnik 1998: 13, 147–148). V tem prostoru se govori vzhodnokoroško narečje. Po raziskavah Zinke Zorko je zanj značilna le padajoča intonacija. Kljub temu je besedna in stavčna melodija pojoča, drugačna od štajerske. Glede na knjižni jezik je v narečju mesto naglasa premaknjeno za zlog na levo. Kazalnost za bližnje se na zahodu izraža s *šeti*, na vzhodu *teti*, členici *sa* in *ta* sta za približevanje in oddaljevanje: *dousa*, *douta*, *gærsa*, *gærtá* (Zorko 1998: 13).

2.2.5 Na rob te rubrike se uvrščajo *Jezerske štorije* (*Glasovi* 16). Že sodelovanje dialektologinje Vere Smole pri tej zbirki je poročstvo, da ima vsaj deloma pred očmi

¹⁸ »Snovno pristne zgodbe res niso vedno prestežene v izvorni jezikovni obliki, saj avtor sprva narečjem ni bil kos in je zmožgal zapisati posamezne pripovedi v knjižnem jeziku.« (Stanonik 1997: 6.)

¹⁹ »Pri pohorski knjigi se je avtor odločil približati bralcem za pokončni tisk pri pohorski različici pogovornega knjižnega jezika, ker je ta bistveno več zastopan, kakor knjižni jezik, ki je tiskan poševno.« (Stanonik 1994: 8.)

²⁰ Zavedamo se, da taka rešitev za narečja ni najboljša, vendar ni preostalo drugega, da smo se izognili krepkemu tisku ali uvedbi drugega tipa pisave. Proti obojemu je bila tehnična urednica.

govorca samega, saj uporabljeno znamenje za polglasnik očitno nakazuje težnjo po precizni predstavitvi govornjene jezikovne zvrsti. »Kljub cerkvenoupravni pripadnosti Jezerskega Koroški je bila za govornico očitno usodnejša rimska pot in prek nje povezava s Tržičem.« (Smole 1997: 161–163.)

2.3 Iskanje najustreznejših rešitev z vidika sprejemalca

2.3.1 Med izjemami, ki retrospektivno motrijo svoje terensko delo in nazorno opisuje korake, s katerimi se vedno bolj sklanjajo k morebitnemu bralcu knjige iz zbirke (*Glasovi* 6), je Jelka Hadalin s sodelavko Danilo Kocjan (Kocjan, Hadalin 1993: 8–9; Hadalin 1994: 164). Avtorica se zaveda dvoreznosti umetno ustvarjenega folklornega dogodka, kar vpliva tudi na izbiro jezikovne zvrsti pri pripovedovalcu:

Zapisovalec mora izpustiti nekatere informacije, kajti zapisana informacija ne more biti bolj natančna od govornjene. Prva past preži že pri pripovedovalcu. Ime ji je ustrežljivost. Marsikateri pripovedovalec se ob umetno ustvarjeni situaciji, in kaj bo drugega to, da mu pomoliš pred nos kasetofon, nehote tudi trudi izboljšati svoje narečje, ga približati knjižnemu jeziku. Če je zapisovalec »domorodec«, lahko ujame te odtenke, sicer mislim, da ne. Še če se večkrat vračaš k istemu pripovedovalcu in ga opozarjaš, da bi rad slišal pripoved prav »po domače«, nevarnost ni docela odstranjena. (Hadalín 1994: 167–168.)

Glede na stikanje kraškega in notranjskega govora so posebno pisani refleksi za nekdanji jat: *rep, rjep, rap; svet, svejt, svjet*. Prvič je zapis »kompromis med fonetično in etimološko možnostjo«. Sledi faza prilagajanja sprejemalcu. Kljub temu da po tem avtorici zgodbe zvenijo nenaravno, je prepričana, da se je prav odločila. Še zmeraj ostane skladnja, ki zagotavlja folklornim pripovedim največ pripovedovalčevega sloga; sploh pa je folklorna pripoved pod vplivom afektov, ki najbolj udarjajo na dan prav na skladenski ravni: raba medmetnih, členkovnih in zvalniških pastavkov, vzključne in retorične vprašalne povedi, podvojeni stavčni členi, ponovljeni dobesedno, s pretiravanjem, sinonimno ali s pomanjševalnico (Hadalín 1994: 169–170). Pogoste so razbite povedi, ki so včasih posledica čustvene razvnetosti, tedaj misel prehiteva govor, drugič pa gre prej za prefinjeno sredstvo dramske zgradbe. Na tromejo skladnje, oblikoslovja in pomenoslovja sodijo kratke, toda zelo pogoste nepregibne besede: *ma*, veznika *in*, *pej* (*pa*), vsestranska besedica *anti* v pomenu menda, kaj naj bi, vendarle, verjetno, členek *pejli/pajli*. V nabranih pripovedih kljub jezikovni redakciji lahko ostanejo frazemi in onomatopoetske besede (Hadalín 1994: 167–172). Vera Smole pohvali knjigo, da se bere »izredno tekoče«, toda hkrati potoži:

Od kraščine je tako ostalo le nekaj glasovnih prilagoditev in besedišča, ki pa je večinoma lastno tudi preostalim primorskim narečjem. Torej zbirka, ki zelo ustreza kriteriju enotnosti in razumljivosti širšemu krogu bralcev, žal pa zelo zabriše narečne lastnosti. (Smole 1994: 149.)

2.3.2 Anton Gričnik, avtor najobsežnejše knjige v zbirki (*Glasovi* 8), se je prav tako odločil za t. i. »prevajanje« iz pohorskih narečij v splošno dostopni pogovorni jezik:

Da bi bila knjiga dostopna čim širšemu krogu bralcev, sem vzel za podlago nekakšen pohorski pokrajinski pogovorni jezik (slovenjegraški, dravograjski, ruški, mariborski ali celjski), ki je za Nepohorca laže berljiv kot narečni zapisi in ki so ga pripovedovalci včasih tudi sami uporabljali (pokončni tisk). Pri tem so glasovne in naglasne razlike med posameznimi govori namerno zabrisane, ohranjeno pa je poleg individualnih skladenjskih posebnosti zlasti krajevno posebno besedišče. (Gričnik 1994: 15–16.)

Gričnik je globoko in precej svobodno posegal v dobljena besedila, zato je iz njegovega koncepta težko izpeljati zakonitosti, s katerimi bi si lahko pomagale posamezne panoge jezikoslovja. Vendar pa so zanj uporabna po poglavjih raztresena narečna besedila, ki ponazarjajo posamezna jezikovna področja.

Nasprotno od kraške knjige, ki skuša pri poknjiženju narečnih besedil glasovno in oblikovno dosledno upoštevati sprejeta načela, ima pohorska (pre)več sprotno postavljenih meril (Gričnik 1944: 463).

2.3.3 Janez Dolenc utemeljuje odločitev za enotno jezikovno podobo zbranega gradiva z njegovo raznoterostjo – delno da je v narečjih, delno v knjižnem jeziku – in z zgledom treh knjig pred njegovo (Dolenc 1992: 6). Če prejšnji dve knjigi zatrjujeta, da poleg besedišča ohranjata tudi narečno skladnjo, se je v četrti knjigi iz zbirke *Glasovi* mogoče zanesti le še na besedišče:

[L]ahko bi rekli, da ima na hribovitem Tolminskem vsaka vas svoj glas. Pogosto nastopajoča divja baba je ponekod jaga, duja, dugá ali zelena baba, na Livku pa že krivopeta. Ime grma dobrovite, ki ga divja baba priporoča za zbijanje trte, je skoraj v vsakem kraju nekoliko drugačno: barobek, brbodet, drogovet, drgavet, drgavit, dragavita, novobet, ragabita. (Dolenc 1992: 7–8.)

2.3.4 Pri knjigi iz Haloz (*Glasovi* 18) se Gričnik zaradi uporabe knjižnega jezika v njej sklicuje kar na nosilce slovstvene folklore same:

Ker so ljudje v pogovoru z menoj in zaradi snemanja včasih raje segali po »lepši« in »bolj razumljivi« govoric, zato pri narečnih zgodbah kljub preverjanju morda ne gre vedno za čisto narečje, temveč za govor posameznega pripovedovalca. (Gričnik 1998: 12.)

2.4 Narečna individualizacija

2.4.1 Mihaela Zajc Jarc (*Glasovi* 7) utemeljuje pestrost govoric v Višnji Gori glede na starost osebe, njen poklic, socialni položaj, posebna lastnost kraja, pripadnost tej in tej družini, selitev, možitev ali ženitev iz vasi do vasi ali do mesteca na hribu, tudi priseljenost iz drugih, celo oddaljenih krajev, »skratka, na narečno individualizacijo, ki sega tako daleč, da se tudi ista beseda ob neposredni ponovitvi lahko glasi drugače« (Müller 1994: 155–156). Pomembno je njeno opažanje, kako

se spreminja jezik nagovorjenega z zapovrstnostjo obiskov pri njem (Zajc Jarc 1993: 14).

Jaka Müllerja prikrita prošnja za uvidevnost ni zadržala, da ne bi ob višenjskem Duhanu javno izrazil svojih pomislekov:

V narečju obstajajo izgovorne različice, toda zapisovalec se mora odločiti, katere bo v posameznem besedilu ohranil in katere bo posistemil. Mora pa si tudi sestaviti pravila pisnega sistema, in sicer s črkopisom, ki bo imel čim manj posebnih, od knjižnega jezika različnih znamenj. (Müller 1994: 156.)

2.4.2 Marta Repanšek (*Glasovi* 10) se pridružuje tistim, ki pri svojem delu odkrivajo tako rekoč narečno individualizacijo:

Da ima vsaka vas svoj glas, je znano, toda v teh pogovorih (in njihovih posnetkih na kasetah) je skoraj toliko različic narečja, kolikor je pripovedovalcev. Razločki so ne le med kraji in zaselki, temveč tudi med govorom pripovedovalcev v istem kraju. (Repanšek 1995: 10.)

Podobno kot Mihaela Zajc Jarc tenkočutno zaznava razločke v govorjenju mlajše in starejše generacije in vplive priseljencev:

Najstarejši govore drugače, opazne so starinske besede: indi, tavnj, bovo, zvatno, gvala [...] drugačna je zgradba stavka [...] Pri mlajših se v govoru kaže približevanje h knjižnemu jeziku, germanizmov je manj [...] Pri priseljenih prebivalcih se v govoru sliši prvotno narečje, četudi žive desetletja v teh krajih. (Repanšek 1995: 10.)

Vredno je prisluhniti njenemu tehtanju, kako prenesti govorjeno besedo na papir in zakaj se je odločila za zapis v narečju, in to za narečno individualizacijo (Repanšek 1995: 10).

Nasproti pozornosti do sinhronega narečnega sistema, je pri nekaterih zbiralcih v ospredju diahrona perspektiva narečij. To se kaže v njihovi občutljivosti za generacijske razlike in ugotovitev kakor:

Ob poslušanju posnetkov pogovorov s pripovedovalci si moramo še nekaj priznati; koroškega narečja, ki je zapisano v knjigi Slovenska narečja, dr. Tineta Logarja, na področju Mežiške doline ne govori nihče več. Nobena domačija ni tako oddaljena, da je ne bi dosegli radijski valovi in ni tako revnega doma, v katerem ne bi imeli časopisa in police s knjigami. Šola, radio, televizija, tisk in čas so opravili svoje. V urbana naselja so se desetletja naseljevali ljudje od blizu in daleč in s svojim govorom vplivali na spreminjanje govorjene besede v teh krajih. Najstarejše koroško narečje današnjega časa bi našli na domačijah, ki so bolj oddaljene od večjih središč. Najbolj pa se ohranja še v Libeličah in Šentanelu. (Repanšek 1995: 11.)

2.4.3 Jože Primc (*Glasovi* 15) je izredno zaslužen za opis jezikovnega položaja na meji s Hrvaško v Gorskem Kotarju. Čeprav pozna jezikoslovno delitev narečij na tem področju (Horvat 1994: 305–312), se sam ogreva za drugačno. Tudi on ne spregleda narečne individualizacije. Na primer v Bosljivi Loki (občina Osilnica) celo dva soseda govorita različno (različen govor), pa tudi isti pripovedovalec ti pove isto zgodbo vsakič nekoliko drugače in uporablja za isto besedo več narečnih

(govornih) ali knjižnih izrazov. Enotno narečje in pestrost govorov v Gebariji nepoznavalca čudi, in je tudi mene v začetku, poznavalca pa ne. Narečje je namreč posledica dejstva, da je območje v dolgem obdobju sodilo pod enega gospoda(rja) – grofa (prej tudi pod oglejske patriarhe). Pestrost govorov celo v isti vasi ali hiši pa je razumljiva posledica dejstva, da so ljudje do neke mere spoštovali le mejo gospo-
stev, nikoli pa meje, ki je danes državna med Slovenijo in Hrvaško in naj bi v zadnjih stoletjih potekala po Kolpi in Čabranki (Primc 1997: 12, 13–14).

Primc je bil pri svojem terenskem delu priča dejstvu, kako boleče je po osamo-
svojitvi Slovenije in Hrvaške zarezala meja v življenje prebivalcev teh krajev. Ljudi silijo, da se opredeljujejo za Slovence ali Hrvate (čeprav je večina zakonov meša-
nih) in celo, da si spremenijo narodnost oz. državljanstvo.

Prebivalci iz Hrvaške ob Kolpi so mi poleti 1996 povedali, da so jim z odgovornih
mest sporočili, naj govore doma z otroci le hrvaško, saj zdaj uporabljajo v govoru kar
petdeset odstotkov slovenskih besed. (Primc 1997: 12, 15–16.)

2.4.4 Ida Dolšek (*Glasovi* 21) je folklornim pripovedim sledila v »osrednjem
slovenskem prostoru, kjer se stikajo dolenjsko, gorenjsko in štajersko narečje
(zagorsko-trboveljski govor) in kjer je močan vpliv splošnega pogovornega jezika«
(Sirk 2000: 231–232). Stanka Sirk, profesorica slovenščine, ki ji je pomagala
prenesti govorjeno besedo na papir, se je, prav tako kot pred njo že nekaj drugih,
odločila za ohranitev govorne individualizacije:

Besedila so v tej knjigi zapisana tako, kot so bila govorjena. Če je v isti pripovedi ali
celo povedi npr. beseda »bo« zapisana z buo in bo, je bila tako tudi izgovorjena.
Takšna besedila, ki nihajo med narečjem in pogovornim jezikom, so označena z
zvezdico. (Sirk 2000: 231.)

Prav tako se pridružuje tistim, ki skušajo v zapisih ohraniti diferenciacijo med
govori različni generacij: »Če primerjamo govore starejših in mlajših pripovedo-
valcev, lahko sledimo razvoju samoglasniškega sestava.« (Sirk 2000: 233–234.)

2.4.5 Enak način je sprejet tudi pri drugi istrski,²¹ petindvajseti knjigi v zbirki
Glasovi:²² zgodbe so zapisovali, kot so jim jih povedali. Vendar se zapisovalci z
različnih področij med seboj niso uskladili o načinu ubeseditve. Nekateri zaradi

²¹ »Avtohtoni prebivalci slovenskih istrskih obmorskih mest, so bili do konca 2. svetovne vojne skoraj
povsem Italijani. Prebivalci podeželja pa Slovenci. Pri tem z besedo 'podeželje' mislimo t. i. Slovensko
Primorje oz. Koprsko Primorje oz. v zadnjem obdobju predvsem območje, ki ga zaznamuje besedna zveza
Slovenska Istra (in ne slovenska Istra) – zaključena in specifična geografska enota. Govori so slovenski.
Najbolj značilen zanje je mehki č (ć), nekateri široki samoglasniki in posebni naglasi. Besede, ki se v
slovenskem knjižnem govoru končujejo z 'm', so postale z 'n'. Zaradi zgodovinskega razvoja in tesnega stika
z romanskim jezikovnim sistemom ob morju je v govorih veliko izposojenk iz italijanščine. Vendar te
besede na skladnjo ne vplivajo. Šavrinski govor ima kar nekaj starih slovenskih besed. Dekanski govor se
razlikuje od pomjanskega po mehčanju h-ja npr. hiša – šiša, hitle ća – šitle ća. Kortežanski je od pomjan-
skega bolj mehak, saj se čutijo vplivi zgodaj ustanovljene osnovne šole (1819) in glagoljaške fare (1455). V
povojnem času se krajevni govor hitro približuje ostalim govornim in pisnim zvrstem slovenskega jezika,
zaradi stikov z jezikom v javnih občilih (radio, TV, časopisje), v šoli, cerkvi in na delovnem mestu.«
(Vatovec 2002: 275.)

lažje berljivosti niso označili niti polglasnikov (Osp, Kubed), drugi so se približali narečni izgovorjavi, zato so njihove zgodbe (Dekani, Nova vas) težje dostopne javnosti (Morato, Pahor 2002: 9). Kortežanski govor je sicer zvesto prenesen na papir, toda tako, da je ostal v mejah berljivosti (Novak 2002: 276).²³

2.5 Narečno stiliziranje

2.5.1 Besedila v knjigi *Na rdečem oblaku vinograd rase* (Glasovi 3), ki jih je zbral Pavel Medvešček, je jezikovno uredila Antonija Valentinčič, vendar ni o svojem konceptu pri delu podala nobenega komentarja. Vsekakor ji manjka znamenje za polglasnik. Primeri: *tm* = tam, *kamn* = kamen, *pč* = vodnjak, *ph* = polh (Medvešček 1990: 173, 216, 217). V skoraj popolnoma knjižnem izrazu sem in tja pusti dvoglasnik: *betiege* = ?, *uerša* = vrša, *puepč* = pobič (Medvešček 1990: 58, 125, 129), drugod ga izloči, ker upošteva vokalno redukcijo: *puhno* = polhno, *puš* = polž, *pršu* = prišel (Medvešček 1990: 58, 81, 119). Le redko je v narečju cel stavek: »Tm, čir ueda kamn dol uliče.« (Medvešček 1990: 173.)

2.5.2 *Brezglavjeki* Dušana Reška (Glasovi 9) so kljub njihovi dvotirnosti uvrščeni v to rubriko zaradi nezadostnega upoštevanja pravila enotnosti in sistemiziranja, na kar tako resno opozarja strokovna kritika. Milan Zrinski se je zavedal tveganja, ko se je »zaradi poenostavitve« odločil za »jezikovno-narečno« hojo »po dveh bregovih«: zgodbe z nižinskega dela Prekmurja, tudi v izvirnih zapisih obdelane tako, zapišem v govorni različici iz okolice Beltinec, goričke pripovedi pa po nekaterih skupnih zakonitostih, ki veljajo v večjem delu osrednjega Goriškega (Zrinski 1995: 312).

2.5.3 V deželi Desetega brata, osrednji Suhi krajini, nekdanjem ozemlju Turjaških grofov do Kočevskega govorijo dolensko narečje.²⁴ V knjigi s tega področja (Glasovi 24) je »le del povedk zapisan v narečju ali njegovem približku, v nekaterih besedilih je narečen le dobesedni govor, nekaj besedil je v dolensko obarvanem

²² »Kakšno narečje govorijo v posameznih krajih po Slovenski Istri, je odvisno od mnogih dogodkov iz davne preteklosti: od smeri naselitve in vse do tega, kdo je v kraju gospodaril. Z začetki razsvetljevanja ljudstva in uvajanja šolstva in s prebujanjem zasužnjenih narodov izpod habsburškega absolutizma pred sto petdesetimi leti se je prav gotovo tudi naš jezik plemenitil, saj so tedanji duhovniki, edini razumniki v službi svojega naroda in edini vodje (tako kot duhovnik Franjo Ravnik), skrbeli za pravilen odnos do lastnega jezika. Zakaj je v južnem delu Slovenske Istre prisotnih v narečju nekaj več romanizmov? Dušan Jakomin, slovenski istrski duhovnik v Trstu, pravi, da so tja (npr. v šmarsko gričevje) fašisti pod nadvlado Italije uspeli vriniti ne le svoje učitelje, temveč tudi italijanske duhovnike, kar se v Rižanski dolini in okolici ni zgodilo.« (Vidali 2002: 273.)

²³ O tem Novak še: »Nekateri primeri naglaševanja so pri kortežanskem govoru nejasni. Soodvisni so od italijanskega jezika, a ne vedno. Ljudje so jih po svoje prikrojili. Zakaj je to nastalo, bi morali povedati strokovnjaki za staroslovenski, glagolski jezik.« (Novak 2002: 276.)

²⁴ »Izjema so kraji nekdanjega kočevskega gospostva (zdaj občina Kočevje), ki so jih do leta 1942 (ko so se preselili v rajh, k svojemu ljubljenu frirerju) poseljevali največ Kočevarji (kočevski Nemci). Po drugi svetovni vojni se je na izpraznjeno Kočevsko iz krajev nekdanje Jugoslavije priselilo veliko ljudi, iz Slovenije največ iz Prekmurja, sosednje Ribniške doline in Gebarije (se pravi iz območja zgornje Kolpe, ozemlja današnje Slovenije in Hrvaške), zelo veliko pa je bilo prišlekov tudi od drugod, predvsem iz Bosne pa tudi iz Hrvaške. Vse to pa se je slišalo tudi v govorici. Pravzaprav na Kočevskem govore čudno mešanico narečij in jezikov.« (Primc 2001: 9.)

pogovornem jeziku, nekaj pa jih od takega postopoma preide v bolj narečna. Tako stanje odslikava na eni strani 'slišanje' zapisovalcev, na drugi pa pristnost stika med njim in pripovedovalcem v smislu večje ali manjše sproščenosti. Zato so besedila ostala nespremenjena.« (Smole 2001: 214.) Iz navedenih besed se vidi, da se je morala z notranjo diferenciacijo govorcev sprijazniti tudi stroka.

2.6 Literarizacijske težnje

2.6.1 Glede na to, da je zbirka *Glasovi* izplula iz literarnih vod, ni naključje, da se je sprva drži kar precej literarnih manir. Sem sodi *Bela Ljubljana* (*Glasovi* 22), ponekod z deležem, ki ga v vertikalni literarni klasifikaciji lahko označimo za literarjenje. Gre za podpisane in s tem zanesljivo avtorizirane, praviloma spominske pripovedi o slovenski prestolnici.

2.6.2 Franc Černigoj (*Glasovi* 1) svoje posege v folklorne pripovedi, ki so jih zbrali njegovi učenci, sicer zagovarja s stališča estetike, kar mu kot pesniku pač pritiče. Hkrati se zavzema za svojo varianto govornega jezika, ki pač ni več narečje (Černigoj 1988: 14–15). Toda s tem se Černigojev avtorski navdih nikakor ne konča: »In če ima vsak pripovedovalec pravico, da isto besedilo pove vsakokrat nekoliko drugače, zakaj bi tudi zapisovalec ne imel pravice besedilu vdahni svoje duše.« (Černigoj 1997: 3.) Vendar se od njih prav sam hkrati tudi oddaljuje, saj se šteje za zapisovalca: na eno in isto témo ne ustvarja lastnih variant, ampak le obdeluje in prireja predložena besedila. Še več. Želi jim »vdahni svojo dušo«. To je razsežnost, ki daleč presega interes strokovnega zapisovanja, čigar prva naloga in cilj je ohraniti »dušo« nosilcev slovstvene folklorne, v tukajšnjem primeru pripovedovalcev, in zato čim manj posegati v njihova meteorno enkratna besedila, ko se s pripovedovanjem samim že tudi utapljaajo; če jih ne prestreže kaj, s čimer prestopijo v tehnični tip komunikacije, ki jih omrtviči in jim dá možnost za strokovno analizo.

2.6.3 Marjan Tomšič (*Glasovi* 2) je do zbranega folklornega gradiva obzirnejši. Toda, kako bi se velik literarni ustvarjalec vzdržal posegov vanj, četudi se nima namena uvrstiti med njegove nosilce. Že položaj prišleka v novo pokrajino mu to preprečuje. Zato se znajde drugače. Svoje početje zagovarja s stališča jezikovne naravnosti in primernosti. V resnici smo priče slovstvenega folklorizma na ravni teksta (Tomšič 1989: 8, 9).

3 Sklep

Knjige iz zbirke *Glasovi* tiho pripravljajo tudi gradivo za dolgo pričakovani slovar slovenskega jezika sploh (prim. Novak 1997: 107–112), saj sta strokovnim in pedagoškim ciljem namenjena vsaki knjigi posebej dodani slovar narečnega besedišča in zgoščanka, tako da je del narečnih zapisov mogoče poslušati tudi v živo. V petindvajsetih knjigah²⁵ je mogoče sešteti 2.062 pripovedovalcev. Kolikor pri štetju

²⁵ Prva in šesta knjiga iz zbirke *Glasovi* nimata tako urejenih podatkov o njih, da bi jih lahko upoštevali pri statistični analizi.

ni prišlo do pomote, je zapisovalcev vsaj 354.²⁶ Med njimi daleč največjo težo nosijo avtorji knjig, ki jih je 26.²⁷ Vsega skupaj je v tako imenovane slovarčke oziroma sezname narečnih besed uvrščenih 16.441 besed,²⁸ pri čemer je treba računati z delnimi ± odstopanji. Največ je v njih besedišča iz duhovne kulture, zastopani pa sta tudi socialna in materialna s približno polovice slovenskega etničnega ozemlja.

Literatura

- Marija CVETEK, 1993: *Naš voča so včas zapodval*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Franc ČERNIGOJ, 1988: Bralcem Javorovega hudiča. V: Franc Černigoj: *Javorov hudič (Glasovi 1)*. Ljubljana: Kmečki glas. 11–17.
- Franc ČERNIGOJ, 1997: Zdaj je čas bajaranja ... V: Franc Černigoj: *Mož in čemerika. Žalostne in vesele z Gore in Dežele*. Ajdovščina: samozaložba.
- Janez DOLENC, 1992: *Zlati Bogatin (Glasovi 4)*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Janez DOLENC, 2000: *Kres na Grebljici (Glasovi 22)*. Ljubljana: Kmečki glas.
- R. HROVATIN, 1962: Ob petdesetletnici smrti dr. Karla Štreklja. *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 4/3.
- Igor GLASENČNIK, 1998: *Strah me je gratalo (Glasovi 17)*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Anton GRIČNIK, 1994: *Noč ima svojo moč, Bog pa še večjo (Glasovi 8)*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Anton GRIČNIK, 1998: *Farice (Glasovi 18)*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Jelka HADALIN, 1994: Folklorna pripoved – od pripovedovalcev k bralcem. *Traditiones* 23. 161–176.
- Sonja HORVAT, 1994: Nekaj naglasnih in fonoloških značilnosti slovenskega kostelskega govora. *Slavistična revija* 42/ 2–3. [305]–312.
- Nada KERŠEVAN, Marija KREBELJ, 2003: *Düša na bicikli (Glasovi 27)*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Lidija KLEINDIENST, 1995: *Bam knapa vzela, bam zmeraj vesela (Glasovi 11)*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Danila KOČJAN, Jelka HADALIN, 1993: *Bežji zlodej, baba gre (Glasovi 6)*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Gašper KRIŽNIK - PODŠAVNIŠKI, 1874: *Slovenske pripovedke iz Motnika*.
- Tine LOGAR, 1978: Slovenska narečja. *Govor, jezik in besedno ustvarjanje v Beneški Sloveniji* (Prvi cikel predavanj na Benečanskih kulturnih dnevih v Škrutovem (Sv. Lenart) leta 1973–74. Špeter Slovenov, Trst.
- Karel KRAJČAR, 1996: *Kralič pa Lejpa Vida (Glasovi 13)*. Ljubljana: Kmečki glas.

²⁶ Vendar jih je sorazmerno več, ker prav tako zanje pri prvi in šesti knjigi manjka ustrezni seznam.

²⁷ Pri treh knjigah (*Glasovi* 6, 24, 25) sta dva soavtorja oz. soavtorici, pri dveh knjigah (*Glasovi* 4, 22; 8, 18) pa sta ena in ista avtorja.

²⁸ 1 – 180, 2 – 331, 3 – 488, 4 – 284, 5 – 668, 6 – 387, 7 – 338, 8 – 764, 9 – 360, 10 – 700, 11 – 384, 12 – 161, 13 – 992, 14 – 770, 15 – 2342, 16 – 810, 17 – 575, 18 – 210, 19 – 600, 20 – 550, 21 – 577, 22 – 350, 23 – nič, SKJ, 24 – 446, 25 – 1151, 26 – 615, 27 – 1408.

- Milko MATIČETOV, 1962: Štrekljeva zapuščina in korespondenca s Francem Kramarjem. *Slovenski etnograf* 15. 223–242.
- Milko MATIČETOV, 1981: Dva južnoslovenski folkloristi samoučci: Marko Cepenkovi i Gašper Križnik. *Simpozium posveten na životot i deloto Marko Cepenkovi*. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite.
- Milko MATIČETOV, 1984: Juzda žansperska. *Traditiones* 13. 196–199.
- Pavel MEDVEŠČEK, 1990: *Na rdečem oblaku vinograd rase (Glasovi 3)*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Nada MORATO, Špela PAHOR, 2002: *Mrak eno jutrnja (Glasovi 25)*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Matija MURKO, 1929: Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami. *Etnolog* 3.
- Jaka MÜLLER, 1994: Jezik višenjskega Duhana. *Traditiones* 23. 155–160.
- Valerij NOVAK, 2002: Posebnosti osapskega govora. V: Nada Morato, Špela Pahor: *Mrak eno jutrnja (Glasovi 25)*. Ljubljana: Kmečki glas. 276.
- Vilko NOVAK, 1977: Madžarski spisi o ljudskem življenju v Prekmurju. *Traditiones* 4 (1975). 155–174.
- France NOVAK, 1997: Zapisovanje besednega zaklada govorenega jezika v posameznih krajih. Predstavitev delovnega načrta. *Zbornik Slavističnega društva Slovenije* 5. Ljubljana. 107–112.
- Martina PIKO, 1997: *Iz semena pa bo lipa zrasla (Glasovi 14)*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Jože PRIMC, 1997: *Okamneli mož (Glasovi 15)*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Jože PRIMC, 2001: Pod turjaško lipo. V: Zlata Kastelic, Jože Primc: *Krvapivc (Glasovi 24)*. Ljubljana: Kmečki glas. 7–11.
- Marta REPANŠEK, 1995: *Bajke s Koroške (Glasovi 10)*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Stanka SIRK, 2000: O zapisu in govorih. V: Ida Dolšek: *Kaku se kej narod rihta (Glasovi 21)*. Ljubljana: Kmečki glas. 231–234.
- Vera SMOLE, 1994: Folklorist med prevajanjem in zapisovanjem. *Traditiones* 23. 143–154.
- Vera SMOLE, 1997: O zapisu. V: Andrej Karničar: *Jezerske štorije (Glasovi 16)*. Ljubljana: Kmečki glas. 161–163.
- Vera SMOLE, 1999: O zapisu in narečju. V: Marija Krejan: *Vse sorte je že blou (Glasovi 19)*. Ljubljana: Kmečki glas. 229–232.
- Vera SMOLE, 2001: O zapisu povedk v narečju. V: Primc 2001: 214.
- Marija STANONIK, 1989: Opominjujoča zbirka slovstvene folklorne iz Prekmurja. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 29/1–2. 61–63.
- Marija STANONIK, 1990: *Slovstvena folklorne v domačem okolju*. Ljubljana: Zavod republike Slovenije za šolstvo.
- Marija STANONIK, 1991: Jezik in slovstvena folklorne. *Razprave 2. razreda SAZU* 13. 181–202.
- Marija STANONIK, 1992: Spremná beseda. V: Janez Dolenc: *Zlati Bogatin (Glasovi 4)*. Ljubljana: Kmečki glas. 256–257.
- Marija STANONIK, 1994: Beseda o knjigi. V: Anton Gričnik: *Noč ima svojo moč, Bog pa še večjo (Glasovi 8)*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Marija STANONIK, 1995: Beseda o knjigi. V: Dušan Rešek: *Brezglavjeki (Glasovi 9)*. Ljubljana: Kmečki glas. 7–8.
- Marija STANONIK, 1996a: Beseda h knjigi. V: Martina Piko: *Iz semena pa bo lipa zrasla (Glasovi 14)*. Ljubljana: Kmečki glas. 5–6.

- Marija STANONIK, 1996b: Beseda o knjigi. V: Andreja Žele: *Kaku so živejli in si dejlali kratek cejt* (Glasovi 12). Ljubljana: Kmečki glas. 5–6.
- Marija STANONIK, 1997: Beseda h knjigi. V: Jože Primc: *Okamneli mož* (Glasovi 15). Ljubljana: Kmečki glas. 5–6.
- Marija STANONIK, 2002: Beseda o knjigi. V: Bojana Verdinek: *Lesene cokle* (Glasovi 26). Ljubljana: Kmečki glas.
- Josip ŠAŠEL, 1959: Kako so nastali zapiski za »Narodno blago iz Roža«. *Slovenski etnograf* 12. 212–222.
- Josip ŠAŠEL, Fran RAMOVŠ, 1936–1937: *Narodno blago iz Roža*. Maribor: Zgodovinsko društvo.
- Jožica ŠKOFIC, 1999: O nekaterih govorih in zapisu. V: Marjan Zupan: *Rpečnekova vučca* (Glasovi 20). Ljubljana: Kmečki glas. 178–181.
- Stanislav ŠKRABEC, 1911: Praesens effectivum. *Cvetje z vertov sv. Frančiška* (Mesečni list za verno slovensko ljudstvo, zlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška), 28. tečaj, 5. zvezek.
- Stanislav ŠKRABEC, 1913: Naša fonetika v prozi in poeziji. *Cvetje z vertov sv. Frančiška* (Mesečni list za verno slovensko ljudstvo, zlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška), 30. tečaj, 2. zvezek.
- Jakob ŠOLAR, 1967: Spremna beseda. V: Anton Breznik: *Življenje besed*. Maribor: Založba Obzorja.
- Karel ŠTREKELJ, 1887: Prošnja za narodno blago. *Ljubljanski zvon* 7.
- Marjan TOMŠIČ, 1989: Vode rojstnih izvirov. V: Marjan Tomšič: *Noč je moja, dan je tvoj* (Glasovi 2) Ljubljana: Kmečki glas. 5–10.
- Jelka MORATO VATOVEC, 2002: Slovenska Istra in Korte. V: Nada Morato, Špela Pahor: *Mrak eno jutrnja* (Glasovi 25). Ljubljana: Kmečki glas. 274–275.
- Bojana VERDINEK, 2002: *Lesene cokle* (Glasovi 26). Ljubljana: Kmečki glas.
- Rafael VIDALI, 2002: Kako govorimo v Slovenski Istri. V: Nada Morato, Špela Pahor: *Mrak eno jutrnja* (Glasovi 25). Ljubljana: Kmečki glas. 273.
- Mihaela ZAJC JARC, 1993: *Duhan iz Višnje Gore* (Glasovi 7). Ljubljana: Kmečki glas.
- Zinka ZORKO, 1996: Oris porabskega narečja. V: Karel Krajczar: *Kralič pa Lejpa Vida* (Glasovi 13). Ljubljana: Kmečki glas. 285–287.
- Zinka ZORKO, 1998: O narečju in zapisu besedil. V: Igor Glasenčnik: *Strah me je gratalo* (Glasovi 17). Ljubljana: Kmečki glas.
- Milan ZRINSKI, 1995: Jezik in vsebinska razporeditev pripovedi v knjigi Brezglavjeki. V: Dušan Rešek: *Brezglavjeki* (Glasovi 9). Ljubljana: Kmečki glas. 311–313.
- Marjan ZUPAN, 1999: *Rpečnekova vučca* (Glasovi 20). Ljubljana: Kmečki glas.
- Andreja ŽELE, 1996: *Kaku so živejli in si dejlali kratek cejt* (Glasovi 12). Ljubljana: Kmečki glas.

